

Bóna Júlia

Lakodalmi szokások harasztiban

Pennavin Olga írásában¹⁾ megjegyezte, hogy a szlavóniai őstelepes falvakban: „...nyolcvan-kilencven év óta a fiatalok már maguk indulnak párkeresésre. Sokszor nem is indulnak, mert az iskolában megtalálták egymást és egymásnak nőttek. Ha az iskolában nem, hát a táncban, a derenkázásban, a munkában okvetlen ki-ki talált magának megfelelőt...”

A XIX. század közepéig azonban volt egy még elterjedtebb formája a párválasztásnak. Hogy megérthessük eredeti színezetét, ismerünk kell Haraszi földrajzi, etnikai és gazdasági jellegét abban a korban. A múlt század feléig majdnem megközelíthetetlen vidék volt. Mocsarak, lápok, nádasok, erdők vették körül, míg 1897-ben a véglegesen befejezett Vuka-szabályozás meg nem változtatta a helyzetet.²⁾ Az élők szájhagyománya szerint a férfielemek, főleg a fiatalabbak, akkor még kint legeltettek éjjel is a „szürük”-környékén, mélyen a vizenyős, lápos, füves helyeken. De nemcsak legeltettek, a legtöbben halászgattak és vadászgattak is abban az időben, s hetekig, hónapokig nem jártak haza. A gyerek³⁾ tehát távol volt a településtől⁴⁾ és mikor a szülők úgy vélték, hogy elérkezett fiuk megházasításának a legmegfelelőbb ideje, hazahívták és elvetették vele a kiszemelt lányt.⁵⁾

A kikérés rendszerint pénteken történt. Kérőbe este mentek: a fiú, az apa és az anya. A család fő „zsazsagot” (piszkafát) vitt magával és mikor beengedték őket, a szabad-tűzhely (konyha) felé vette útját, megpiszkálta a „szenet” (tűzet) és mondta:

— Jóestét! Van-e keeteknek eladó⁶⁾ lányuk?

A háziak felelet helyett bevezették vendégeiket a szobába, hellyel kínálták őket. A fiatalok ezalatt kintmaradtak. Mikor a szülők közt megtörtént már az egyesség, behívták a fiatalokat is, és a lányt az asztal elé állítva, megkérdezték:

— Eljössz-e ehő a legényhő, édös lányom?

A beleegyezésnek „apolás” (csók) volt a vége. Ebből kijutott a jövődöbéli apósnak és anyósnak is. A háziasszony eközben feltálalta a vacsorát... Vacsora után a fiatalok ismét elhagyták a szobát, a szülők pedig meg-

beszélték mikou tartják az „összekötőt” és a lakodalmat.

Hogy a jobbágyfelszabadulás után milyen volt az összekötő, arról Penavinné, a már említett írásában beszámolt. Most vázolom, milyen volt előtte. Kéthónapos kutatómunkám alatt írásos okmányanyagra is akadtam, amely világot vet az 1860-as évekig dívó összekötők formájára.

Az összekötőt⁷⁾ a kikérés utáni napon, vagyis szombaton tartották. Vacsorát rendeztek, amelyre meghívták a legközelebbi rokonokat. De vacsora előtt elindultak a paphoz,⁸⁾ ahol végigcsinálták a tulajdonképpeni „szereződést”. A papon kívül ott volt a község bírása és az esküdtek. A szertartás első része abból állt, hogy a legény egy „biskörtét” adott a lánynak, a legény pedig „jegykendőt” kapott a lánytól.⁹⁾ Ezután a két násznagy, a bíró, a pap, az esküdtek előtt megírták a „HÁZASSÁGI EGYEZSÉGET”.¹⁰⁾ Ezekből könnyebb tájékozódás végett közlünk egyet:

„Mi alól nevezendő Haraszi Refra Szent Eklézsiának és falunak Hites Elöljárói, adjuk tudtukra most és következő időkre nézve, mindazoknak a kiknek illik, Hogy minekután néhai Marcsit Miklós, helységünk becsületes lakosa, ezelőtt mintegy 25 esztendővel, mind gazdaságának helyesebb folytatására, mind az Urbáriális praestatiók könnyebb hordozására, néhai Mosonyi Jánosnak mostoha fiát Pétert, úgymint mostani nevezetében Marcsit Pétert, először ugyan fiául, azután pedig vőőül is a maga pátriális... (egy szó itt olvashatatlan, elmosódott, B. J.) az az minden ingó és ingatlan vagy fekvő jószágában és így egész örökségében perfekt adaptó szerént Feles Örökössé tette és magához fogadta volna, és minekutána, mint Marcsit Judit, előbbi feleségének, mint Marcsit Ipának vagy fogadott Attyának halálok után is azon törvényes fogadott fiúi jussában minden koráig csendesesen és minden háborítás nélkül meg maradt volna. Annakutána újabb házasságról kezdvén gondolkozni fönt nevezett adoptatus fiú, özvegy Marcsit Péter fogadott Anyjának Marcsit Miklósnának megegyezéséből annak törvényes úttya és módja szerént el jegyezte és el is veszi magának örökös feleségül, özvegy Siklósi Miklósnét, Bajusz Évát.

Nézővén pedig mindketten a jövő idők-
re s történetekre, mindkét fél az egymáshoz
való tiszta szeretettől indítván a mi Eklé-
zsiái Gyűlésünkben egymásnak olytettén köl-
csönös Mórings-t ajánlottak egybekelésnek
alkalmatosságául. Úgy mint említett Marcsit
Péter fogadott Annyának Marcsit Miklósné-
nak meg egyezéséből, önként ajánlja, hogy-
ha öneki előbb történne a halála, mint most
eljegyzett Mátkájának, Bajusz Évának: te-
hát az ő fiúi Rátiójába tudniillik a Háznak,
földnek, jószágnak egy szóval minden ingó és
ingatlan vagyonnak fele birtokában, minden
megháborítás nélkül holtig lakhasson és
megmaradhasson, még ha gyermeke nem
lenne is. Ha pedig nem maradna, csak az in-
góban lesz feles.

Hasonlóképp Bajusz Éva kedjes jegyesének
Marcsit Péternek Contra-Móringsot ajánlja:
„Hogyha néki történne előbb halála Mag
vagy Maradék nélkül, tehát minden Matu-
rája, az az hozzá vitt és együtt szerzendő
vagy keresendő Vagyoná Marcsit Péter fér-
jére maradjon.

Melly Contraktuális Mórings-kötések a Ne-
vezett fiataloknak, hogy a szerént mielőttünk
megerősített és akármikor a szükség kí-
válná töllünk Evictio ígértetett mind a két
félnek tulajdon kezük vonásával és Helysé-
günk szokott pecséttyével bizonyítjuk és erő-
síttyük *Harasztiban Decembernek 28-ik nap-
ján az 1812-ik Esztendőben* (kiemelés tölem.
B. J.). Tóth Sándor mh. prédikátor, Istóka
Miklós öreg bíró, Magdika Ellyés, esküdt,
Magdika Sándor esküdt, Kürtös István es-
küdt, Ferenc Dávid esküdt, Hogy ezen Con-
traktuális Móringsolást mi is applandáljuk,
adjuk ezen kezünk keresztvonását. Marcsit
Péter x, Bajusz Éva x, Özvegy Marcsit Mik-
lósné x.

Hozzá értvén, hogy Marcsit Péternek
előbbi feleségétől maradt nevetlen leány-
zót Máriát és Sofiát a közösből fogják táp-
lálni, nevelni értékekhez képest tisztessé-
sen és annak idejében szerencsájök adódván
ki is fogják házasítani.”¹¹⁾

(Ezután a Helység pecsétje következik.
Mai egy dinár nagyságú köralak, közepén
1-es, ezt tulipánalakban babérszörű veszi
körül, amely alól keresztetződik. Az 1-es fe-
lett SHP olvasható. A pecsét piros színű
viaszk.)

A továbbiakban is inkább azokra a jelen-
ségre kívánunk rámutatni, amelyek eltér-
tek Harasztiban a lakodalom újabb formájá-
tól, vagyis attól, amit Pennavinné is vázolt.

Nincsenek adataink arról, hogy a földesúr
a szlavóniai ősmagyar falvakban gyakorolta
volna a „jus primae noctis”-t.¹²⁾ Egy írás
1822-ből azonban azt bizonyítja, hogy léte-

zett „szűzadó”. Ebből arra lehet következtet-
ni, hogy a földesúr adó fejében lemondott
erről a jogáról.

A lány szobabútorá Harasztiban egészen
a jobbágyfelszabadulásig csak a kulup volt,
a láda és a kócsag. A kelengyéje pedig a ma-
gukszötte vászon-féle, az alsó-felső ponyva,
néhány kebel és a lazsnok.¹³⁾

Mármost, mivel a lakodalmat rendszerint
szerdán tartották, a férfirokonok hétfőn
kezdték dolgozni, faragták a kalupot, a lá-
dát és kócsagot. Másnap kocsira rakták a bú-
tort és kelengyét is, és így vigadták végig a
falut.

Az asszonyok kedden kezdtek sütni, főzni.
A fehér „kenyércsét” a XIX. század harma-
dik negyedéig kalács helyett szolgálták fel.
Az étel mellé barna kenyeret ettek. Kalács-
nak számított a fehér kenyéren kívül a két-
három kemence pogácsa és a néhány „sza-
hány” (tepsi) rétes.

Az egyházi szertartásról¹⁴⁾ írt Pennavin-
né. A mai formája megmaradt nagyjából
olyannak, mint volt évszázadokkal előbb.
Csak annyit tennék hozzá, hogy a jobbágy-
felszabadulásig kocsin vitték a menyasszonyt
és vőlegényt az egyházi szertartásra. A ko-
csin a menyasszonyt a komája és a nyoszolyó
közé ültették. (Itt kell megjegyeznünk,
hogy régebben a nyoszolyó m e n y e c s k e
volt.)

A komabotot jegyszerrel díszítették, így a
selyem jegytakarítóval, a farhámval, a „bo-
kás csarappal”, a jegycipővel és az így fel-
díszített komabotot a kocsin a koma a meny-
asszony arca elé tartotta, hogy ne lássák.
Egyébként a lánykori koszorún kívül a
menyasszony rozmaring-koszorúja pántliká-
val volt díszítve és azt úgy helyezték el, hogy
a pántlikák az arcára essenek és eltakarják.
A menyasszony öltözete a kebel volt.¹⁵⁾

A másik komabotot hússal, 15—20 bics-
kával, keszkenőkkel díszítették s azokat este
elosztogatták a vendégek között, csúfot úzve
belőlük.

Hazafelé menet a fiús háznál a napa és
ipa várta őket a konyhaajtóban. A legköze-
lebbi rokon, akit erre megbíztak, egy „tü-
ret” vásznat tekert le a földre, a menyecske
azon ment a konyhaajtóig. Utána felgöngyö-
lítették újra és átadták a türet vásznat a
menyasszonynak.

Amíg szenesház volt konyha helyett a ka-
raszti lakásokban, a menyasszonyt az „akna”
(szabad kémény) alá állították és föl kellett
néznie, hogy olyan szép, feketeszemű poron-
tya legyen, mint az akna füstös fala. Majd
bevezették őket a szobába, de nem ültették
őket asztalhoz, hanem a „szömétbe” az ajtó
mögé, hogy „szégyöljék magukat”. Itt is va-

csoráztak egy közös cseréptányérból. A vendégek ezalatt az asztalt ülték körül és vacsoráztak.

A vacsora után a menyasszony végigapolta a vendégeket, majd a vőlegénnyel együtt a „tikör” alá ültek, hogy ne „szégyőjenek”.

Ezután „sütő”-t (sült tököt) tettek az asztalra, leütötték a szárát, talpára állították és kifúrták a felső részén kilenc helyen, ezekbe 9 gyertyát állítottak. A gyertyákat meggyújtották. A násznagyok daloltak ilyenkor, többek közt ezt is:

„... Addig a házadból ki nem mégy,
Míg kilenc száll gyertya el nem ég,
A tizedik is már félbe ég,
A szerelöm mégse vót elég...”

Megjegyezzük, hogy régebben a megmaradt „meténget”, amiből a koszorúk is készültek, zsákba gyömszőlték és elvitték a fiús házhoz. Amikor a tánc elkezdődött, előhozták. A táncoló vendégek „karéjba” (körbe) álltak, egy a kör közepébe került a bekötött zsákkal együtt, és dalolva „csárdást”, „kólét”, „derenkát” jártak. Ha a kör közepében táncoló átadta valakinek a zsákot, akkor az került a helyébe.

J E G Y Z E T E K :

1) Harasztiban, Lászlón és Kórogyon — kevés eltéréssel — egyeznek a lakodalmi szokások. Az utóbbiakról „Kórogyi lakodalom” címen Pennavin Olga számolt be a „Híd” 1951 júliusi számában. Említett írásában Pennavinné a jobbágyfelszabadítás után szokásos lakodalmi szertartásról írt Kéthónapos szlavóniai tartózkodásom alatt újabb adatokat gyűjtöttem e témakörhöz. Ebben az írásomban azokat használom fel.

2) Nagyobb vízarádásról egy 1825-ből származó jegyzék számol be. Kreutzer mérnök 1884-ből származó jegyzeteiből pedig megtudjuk, hogy a „... Vuka maradványai bizonyítják, hogy valamikor hajózható folyó volt, mocsarakkal körülvéve...”

3) Csak fiút értenek e fogalom alatt még ma is, kislányt nem.

4) A mai Harasztiról csak 1730 óta beszélhetünk, annak ellenére, hogy a „Prosessio Harasthy” helységnévvel már 1430-ban találkozunk. Csakhogy az első település más területen feküdt és Kórogyvárhoz tartozott. Kórogyi Gáspár halála után ez a szlavóniai nagybirtok a Perényi majd a Garay család tulajdonába megy át

A török betöréskor, a Kórogyvár körül létesült ősmagyar telepes-falvak, ahol a volt földesúr jobbágysai, udvarosai és fegyveresei laktak, eltűntek a föld színéről. Az életbenmaradt lakosság az óriáskiterjedésű Kórogyrét ingoványaiában keresett menedéket.

A „Régi Haraszt” — így nevezik a mai harasztiak azt a földrészt, amely a törökök törvényhatósági berendezkedése idején a harasztiak lakóhelye volt és ahol ma már csak a régi

A menyasszonytáncot a múlt század harmadik negyedéig egyáltalán nem ismerték Harasztiban. Ehelyett pont éjfélkor lefektették a menyasszonyt. Az egész „lakzis” nép elkísérte őket az „ólba”¹⁶⁾ a nászúgy elfogadásához, és daloltak nekik.

Reggel történt a „fölkontyolás”. A koma jelképesen megfésülte a menyasszonyt, de a fölkontyolást voltaképp a komasszony végezte. Szertartás közben mondta:

„Fölvetted a kontyot,

Vedd föl a gondot”

Ezután kivezették a menyecskét a „szesházba” (régi konyha), ott sóprút adtak a kezébe, kannát, fát raktak elé és elmondták, hogy a sóprés, a fahordás és vízfordás most már az ő gondja lesz, míg a „napa” főz.

Mindazokat a lakodalmi szokásokat és jelenségeket, amelyek a jobbágyfelszabadulás után is életbenmaradtak, nem vázoltam most írásomban, mivel azokat az érdeklődő megtalálhatja Pennavinné említett írásában. Csak az eltérésekre mutattam rá, már amennyire azt az eddig feltárt írásbeli és szóbeli anyag alapján lehetett.¹⁷⁾

templom alapjainak maradványai vannak meg. A 161 éves török uralom idején itt csak 7 ház volt, legalábbis ennyit tartott számon az eszéki török pasaluk.

Mária Terézia 1730-ban elrendeli az elnéptelenedett falvak lerombolását és nagyobb falvak szervezését, ezenkívül a „sztrázsa-házak” és erős őrség megszervezését. Ekkor épült fel a mai Haraszt, magábaolvastva nemcsak a „Régi Haraszt”, hanem Kaporna, Lanka, Mosson és Tolmán megmaradt lakosságát is. Ezért vannak ma Harasztiban magukat magyaroknak valló, de szlávnevű családok is.

5) A jobbágyterhek könnyebb viselése végett, a szlavóniai ősmagyarság egészen a jobbágyfelszabadulásig „kommunokba” („zadrugák”-ba) tömörült. Rendszerint nagyszülők, szülők, gyerekek és azoknak gyerekei éltek egy fedél alatt, házközösségben. Így gyakran megesett, hogy a gazda (a legidősebb férfitag) csak azért, hogy még egy birtokrészt vagy munkaerőt kapjon, maga házasította ki fiát akivel akarta. — Még ma is beszélnek, hogy harmincan is voltak ilyen „zadrugában”. A házközösség vagyis a régi típusú „zadruga” nyomai még ma is fellelhetők Harasztiban.

6) Ez a ma is használatban lévő szó a régi házasságok adás-vevési jellegére mutat.

7) Kórogyon „összekötő” helyett „odaadó”-t mondanak. Újabban „gyirőlőnek” mondják mind a három faluban.

8) Kétségtelen, hogy az egyháznak az egész középkorban nagy szerepe volt, a világi dolgokat is irányította hol közvetlenül, hol közvetve. Jellemző, hogy a szlavóniai magyar őstelepülésekben egészen a jobbágyrendszer eltűnéséig az „iskola-rektor” és a pap, a földesúr megbízottjai is. A falu jegyzője és a világi ügyek legfőbb

megmondható a helységben. Ez tette lehetővé Harasztiban, hogy egészen a XIX. század közepéig a „presbiterek” soraiból kerültek ki a helység bírái és az esküdtek is. Az egyházi megbeszéléseket együtt tartották a falu ügyeit vitató ülésekkel. Erről egyébként még ma is őrzött okmány és jegyzőkönyv tanúskodik. Hogy az egyház Harasztin mennyivel több világi funkciót töltött be, mint másutt, bizonyítja az az egyszerű tény is, hogy Harasztiban 1945-ig nem volt polgári házasság. Az újszülötteket sem írták be a község anyakönyvébe. Az egyháznál vezetett születési és házassági anyakönyv jelentette a községit is.

9) A „birskörtét” és jegykendőt a század végén kiszorította Harasztiban is a gyűrűváltás. Érdekes mellékesen megjegyezni, hogy a gyűrűváltás szokása eredetileg a polgáriásodó régi Rómában keletkezett, ahol eleinte csak a menyasszony kapott vasgyűrűt a fiútól, amely azt jelképezte, hogy alárendeltje férjének. A vasgyűrűt később az aranygyűrű szorította ki. A kölcsönös gyűrűcsere is csak későbbi termék, amely most már mindkét fél lekötöttségének jelképe. A gyűrűváltás tehát a polgárság hagyatéka.

10) A „Házassági egyezség” és a „Recognitio” is, amit idézek — szözszerinti. Az eredeti példányok közül az első kezemben van, míg a másik otmaradt a haraszi református eklézsia okmánytárában.

11) Nemcsak „moringot” adtak egymásnak a harasziak az egyházi és helyi előljárók előtt, de egyéb egyezség-kötésekre is előttük került sor. Áttekinthetőség kedvéért itt közlök egy példát:

„Recognitio. Melynek erejével én Marcsit Péter Harasti lakos adom tudtára mindenkinek a kiknek illik hogy itteni lakó Mosoni Illyés fiát Jánost fel fogadtam magam mellé örökül úgy mint az által, hogy ha mindenekben nekem, engedelmes léssen, tehát minden névvel nevezendő jószágomba örökössé teszsem és minden vagyonomnak felét öneki adom.

Ha pedig nem tetszenet az én nállam való szolgálát hanem magát meg keményitvén engem el hagy, akkor semmi örökséget nem kívánhat, én sem igérek neki.

De ha én magam minden igaz ok nélkül küldym el, akkor köteles leszek az ő neki járandó részt mindenből becsületesen ki adni.

Melynek hitelesebb voltáért adtam ezen helység Pecséttyével és nevel aláírásával erősített levelem Harasztiban 22. 8. hó 1822. Marcsit Péter saját kezem x vonása. Mi előttünk Helység Elöl Járói előtt, öreg bíró Illyés József. Esküdtek Magdika Sándor, Kürtös Sándor, Balás János, Magdika István, Marcsit Miklós, Magdika Miklós, Sülyös Jónás, Magdika Illyés. Ki adta Sallai Mihály, Helység Jegyzője mpr. Pecsét” (ugyanaz, amit a Házassági egyezség végén már vázoltam. B. J.)

12 Érdekes megemlíteni, hogy a földesuráknak a középkorban Európaszerte elterjedt „jus primae noctis” (= az első éjszaka joga), amit Morgan és Engels is tárgyálnak, egy nemzetségkorabeli hagyományból ered. Mantegazza „A szerelem az emberiség fejlődésében” című művében ezzel kapcsolatban a következőket mondja: ...„Hátsó Indiában és a Nagy Óceán több szigetén a törzsfőnök teljesíti az „első éjszakához való jogot”. Más népeknél a hajadonok, sőt néha az alig pár hónapos lánygyermek szüzetelinitését külön e célra berendezett bálványokkal végezték. Waitz ezzel kapcsolatban így ír: „... Hasonló állapotok vannak még napjainkban is néhány afrikai néptörzsnél. Ilyen szokás, hogy a nászéjszakán a menyasszonyhoz bocsátották férfi vérrokonait kor szerint való sorrendben, utoljára került sor a vőlegényre...”

13) lazsnok = takaró

14) Érdekes megemlíteni, hogy a házasságot az egyház csak a XVI. században, a trienti zsinaton nyilvánította egyik szentségnek, amit a reformvallások is átvettek.

15) Az első szoknyavisező Harasztiban Estör Judi néni volt.

16) Ől = A „nagyház” mellé épített külön helység, ahol a fiatalok laktak éjnek idején. Ahány fiatal pár volt a házközösségben, annyi ólat építettek a nagyház mellé.

17) A lakodalomra vonatkozó szóbeli adatokat Kürtös Magdika Estör és Kuruc Julis néne szolgáltatották. De ellenőriztem Kórogyon és Harasztin másoknál is. Az okmányokra, jegyzőkönyvekre, vagyis minden írásbeli adatra a Haraszi Református eklézsia levéltárában, a Népbizottság padlásán és egyes harasziaknál akadtam.